

SZALATNAI REZSŐ

A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között - I. rész

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG

1945 tavasza óta olyan megpróbáltatásokon megy keresztül, melyekre a Dunatáj változatos történetében nincsen példa. A kassai kormányprogram s belőle kilövellő jelszavak összevarrták a csehszlovákiai magyarokat a németekkel. A megújuló Csehszlovákia vezetői az új államelmélet küszöbén a valóság és igazság teljes ismeretében, de annak teljes álcázásával pálcát törtek a csehszlovákiai magyarság felett. Kassán kimondták, hogy a csehszlovákiai magyarok háborús bűnösségben leledznek, mivelhogy fasiszták voltak és a németek hűséges társai, árulók voltak, mert ők árulták el a Csehszlovák Köztársaságot, súlyosan vétettek a szlovák nemzet és érdekei ellen. Ennek megfelelően kell tehát fellépni az egész magyarsággal szemben Csehszlovákia területén. S ennek megfelelően lépnek fel vele szemben. Kerek egy esztendő alatt a csehszlovákiai magyarokat megfosztották földjétől, házáitól, sokakat lakásától is; köztisztviselőinek nincs fizetése, nyugdíjasainak nincs nyugdíja, hatósági védelemben senki, aki magyar nem részesül, mert egy elnöki dekrétum alapján minden magyar elvesztette állampolgárságát: minden magyar közmunkára vihető bárhol az országban és fizetés nélkül, nincs egyetlen egy magyar iskola, még elemi fokon sem, nem működik egyetlen egy magyar közművelődési vagy társadalmi egyesület, magyar főiskolai hallgatót nem szabad felvenni a főiskolára, még sportolniok sem szabad a magyaroknak; nincs magyar sajtó, nem jelenik meg magyar könyv, magyarul megnyilatkozni nem szabad, a magyar nemzetiségűnek nem lehet rádiója, sok helyütt betiltották a magyar istentiszteleteket; sok ezer magyart internáltak országszerte, sok ezret megfélemlítve kényszerítettek szülőföldje elhagyására s ezzel anyagi és erkölcsi tönkretételére; a magyar vendéglősöktől, kereskedőktől, iparosoktól minden kártérítés nélkül egymás után elvették boltjaikat és üzemeiket, még a legapróbb műhelyt is; a magyar földbirtokosok és nagyiparosok vagyonára az állam tette rá a kezét, az utcán magyarul megszólalni tilalmas és kockázatos dolog, a magyar szabad és védtelen prédája mindenfajta feljelentésnek, az összeírt és csendőri felügyelet alatt tartott magyarság az országos és helyi vonatkozású tiltó rendeletek útvesztőjében elvesztette immár lelki biztonságát is. Vajon mindehhez elegendő ok volt a vád, a semmi vád?

És a bizonyítékok alátámasztják-e ezt a vádat? Eltűnt az emlékezet a szlovák világból? Hol az erkölcs és a történelmi felelősség az élő szlovák nemzedék soraiból? Szabad-e büntetni kollektív büntetéssel anélkül, hogy a vádlott védhesse magát? Demokráciának nevezhető-e az a rendszer, amely mindezt cselekszi? Mi értelme van a szigorúságnak, ha nem párosul az igazsággal? Okos dolog-e két szomszéd között felégetni a hidakat, melyeket százados együttélés és egymásrautaltság hozott össze?

A szlovákiai magyar kérdez, önmagát faggatja a nincstelenségben, de választ még nem kapott.

Most látni, milyen örökséget hagytak itt a romok között a németek. A csehszlovákiai magyarok tudják, hogy a történelem mérlegre fogja tenni az ügyeskedések helyett a nemzetek és emberek jellemét is. Nyugodtan bevárná minden szlovákiai magyar ezt a mérleget, de sorsa hihetetlen módon léte és szülőföldje teljes elvesztésével fenyegeti. S akik a nemzetek sorsába igazító kézzel nyúlhatnak, nem ismerik a valóságot s az igazságot. Ez készítet minket arra, hogy az igazság érdekében megszólaljunk. Hogy megszólaljunk és kijelentsük a következőket:

A szlovákiai magyarok nem voltak fasiszták, nem voltak bűnösök e háború felidőzésében és viselésében. A szlovákiai magyarok nem árulták el a Csehszlovák Köztársaságot, még

kevésbé borították azt fel. A szlovákiai magyarok nem vétettek egy makulányit sem a szlovák nemzet érdekei ellen, még kevésbé a cseh nemzet és érdekei ellen.

Ellenben igaz az, hogy a csehszlovákiai magyarok minden ismert váddal szemben őszinte barátai voltak mind a szlovákoknak, mind a cseheknek, s a híd építői Magyarország és Csehszlovákia között. Ha Csehszlovákia őszinte volna, ma köszönetét fejezhetné ki a magyar kisebbségnek azért, mert becsületesen és önfeláldozó módon kitartott a háború alatt a demokrácia, az emberiség és a kereszténység elvei és tételei mellett. Csehszlovákia büszke lehetne ország-világ előtt azért, hogy ehhez a bátor magatartáshoz, mely nem néhány hét alibi-harcára készült, hanem hét súlyos esztendő mindennapos megnyilatkozása volt, nevelő hatással hozzájárult. E hét év alatt a szlovákiai magyarok nem is sejtették, hogy ha majd a háború véget ér s a megcsúfolt igazság napja annyi vér és szenny között felragyog, a sugarak elsőnek azt a falragaszt fogják megvilágítani, amely a magyarokat kinevezi fasisztának, hogy meggyűlöltesse őket s lehetővé tegye üldözésüket. Kézszorítás helyett valami egészen más történt a szlovákiai magyarokkal. El lehet viselni a háborút, el lehet viselni az embertelenséget, csak az igazságtalan ítélkezés, csak az indokolatlan gyűlölet, az őszintétlen modor kelt az emberben elviselhetetlen szomorúságot. Hogyan éljenek egymás mellett az európai nemzetek, ha ez a módszer általánossá válik?

A szlovákiai magyarság minden mai bajában sem érez gyűlöletet és ellenszenvet a szlovákság és a cseh nemzet ellen. Aki ártatlanul szenved, képtelen másoknak hasonlót okozni. Az ilyen magatartást csak a fasiszmus minősítette gyöngeségnek, egy jóval régebbi *észjárás*: keresztényinek és európainak tartja. Ez az észjárás pedig a szabad emberekhez méltó logikus gondolkodást, a tiszta érvelést, az igazság tántoríthatatlan szolgálatát tartja az emberek és nemzetek érintkezésének legfőbb alapjául. Ezért íródott ez a kis füzet a csehszlovákiai magyarság igaz ügyének védelmére. Amit itt állítunk, az emberileg meghatározó tények és igazságok krónikája, krónika, mely minden aorával nyugodtan és rendületlenül néz körül. Fel akarjuk vázolni a szlovákiai magyarság helyzetét 1938-ig s utána mind a mai napig. Pontosán ki kell mutatnunk, mit jelentettünk a régi Csehszlovákiának, mily szerepünk volt a Szlovák Köztársaságban a háború alatt s mi volt a hivatásunk Magyarország felé. Egy bírói tévedést szeretnénk megakadályozni, amelyért egykor senki sem fog felelősséget vállalni.

...MAGYAROK CSEHSZLOVÁKIÁBAN

1918 és 1938 között, pontosan húsz esztendőn át, közel egymillió magyar élt a Csehszlovák Köztársaságban. A terület, mely a magyarok szülőföldje volt, emberi mivoltuk és műveltségük foglalata, melyet az európai ember átszellemít és magához ölel, pátriájának nevez, megkérdezésük és beleegyezésük nélkül egy veszett háború s ügyes érvelés eredményeképpen a szétbontott Magyarország testéből az akkor alakuló Csehszlovákiához került. Ez merőben új történelmi helyzetet hozott magával. A magyar sose volt nemzetiség, nem ismerte a kisebbségi állapotot, sorsot. Most azokhoz képest vált nemzetiséggé - hirtelen, átmenet nélkül -, akik nemrég még éppen a magyar állam keretében voltak nemzetiség. A magyarok bódultan állottak egy új élet új feladatai előtt. Ezeket a feladatokat vállalniuk kellett, hogy az önvédelemnek és önállításnak egészséges formáját élhessék és megmaradhassanak magyarnak, s ugyanakkor pozitív legyen magatartásuk új hazájuk irányában is, amely egyszersmind magába foglalta a szülőföldjüket.

A félmúltból ott állott a szlovákiai magyar előtt a megismerés, hogy egy nemzetiséget nem szabad anyanyelve és művelődése szerves és szabad fejlesztésében elnyomni. A nyelvi szabadság a legnagyobb kincs, azt bárkitől megvenni, még a hatalom nevében is, a legnagyobb politikai tévedések egyike. Magyarország uralkodó rétege iszonyúan tévedett, midőn a szlovákság természetes fejlődésétől, anyagi jólététől ezt a nyelvi fejlődést megvonta.

Kosztolányi Dezső, a kiváló költő írta le azt a mondatot, hogy életének legnagyobb élménye az a tény, hogy magyar az anyanyelve. Ez a megállapítás minden kisebbségi magyar tétele is. Ezzel a tétellel lehet megmaradni embernek és magyarnak egyaránt. Az anyanyelvéből kicsavarodó ember nemcsak a nemzetiségét bocsátja áruba, hanem a jellemét is. A szlovákiai magyarság, amely nyelvében és a magyar kultúrában megtalálta és fölfedezte az elveszített Magyarország teljes pótlását, a jellem tisztaságával és rendületlenségével képviselte az örök magyarságot. A régi Magyarországnak volt egy íratlan törvénye, amely az emberi köteleket sohasem borította fel a magyarság és a nemzetiségek között. Ez a törvény az emberiség törvénye volt, a Pax Hungarica tétele, amely közép-európai feladatokra készíteti a Dunatáj fiait. A szlovákiai magyarság a szülőföldi tájjal együtt ezt a régi szép hivatást is feladatai között érezte. Innen van, hogy hamar ocsúdott, s a napi politika ellentétei között, és azok ellenére is gyorsan megtalálta a helyét.

Csehszlovákia polgárai lettek, ennek az országnak a törvényei és rendje határozta meg ezentúl életüket. Ebbe a rendbe a velük született törvénytisztelettel és munkaszeretettel illeszkedtek be. Csehszlovákiát nemzetközi szerződések kötelezték a kisebbségi jogok tiszteletben tartására. Ezeket a jogokat azonban Csehszlovákia korántsem hozta tálcán magyarjainak. Küzdeni, harcolni és dolgozni kellett értük! De történeti igazság, hogy a régi Magyarországon osztozkodó utódállamok közül Csehszlovákia volt az, amely kisebbségeivel a legemberségesebben bánt, s a legtöbb életlehetőséget adta nekik, ha a bürokrácia közben kicsinyes is volt, és a szlovák asszimiláció nagy apparátussal (Slovenská Liga) kikezdte is a színmagyar vidékeket is. Húsz éven át volt egy biztos fórum, amely a csehszlovák állam értelmét és lényegét őrizte, s az országot lakhatóvá és vállalhatóvá tette a magyaroknak is. Ez a fórum maga a demokrácia volt. És ebben a demokráciában (melyet Masaryk hirdetett, mutatott s átélése biztosított) a kisebbségi magyarok a magyar jellem tulajdonává tették az önmérsékletet, a türelmet, az önmegtagadást, a gazdasági és művelődési szervezkedést és azt a gyakorlati életkedvet, amely csak a valódi viszonyokkal számol.

Ezenfelül pedig a csehszlovákiai magyarság húsz éven át hidat épített önmagából a csehek, a szlovákok és a magyarok között, hidat a két állam között, amelyen nemcsak a gazdasági és művelődési erők találkoztak, hanem arra is mód volt, hogy a két ország a politikában is találkozzék. Mindezt a csehszlovákiai magyarság nem könnyen és nem áldozatok nélkül tette. Szerepe és munkája egyként kihívta maga ellen a budapesti hivatalosok bizalmatlanságát, az autonómiájukért küzdő szlovákok féltékenységét, a prágai körök gyanakvását és saját társadalmi rétegeinek hangulatváltozásait. Mindez azonban csak periférikus jelenség volt. A tömbben ott érlelődött a kisebbség magyar életbölcssége, józansága, tájékozottsága, amely egyebeken kívül külpolitikai dolgokban is életrevalóbb volt, mint az anyaországi magyarságé. Atlátták, mi van a jelszavak mögött, s roppant tapasztalatok közt forgolódva kijárták a józan ítélkezés iskoláját. A demokrácia, amelyet Szlovákiában oly gyorsan válthattak fel az ellentétéjével, a húsz esztendő alatt a csehszlovákiai magyarság jellemébe írt valóság lett, egy életosztó erő, amelynek szilárdságáról és tisztaságáról, egységéről és értékéről épp a háború alatt győződhetett meg bárki.

Ha összefoglaljuk a magyarság csehszlovákiai húsz évének szerepét, a következőket állapíthatjuk meg: pozitívan és egyértelműen állott a csehszlovák állam megtartói között, hálás és törvénytisztelő lévén azért, amit kapott. A csehszlovák állam felelős kormánytényezői, a közvélemény alakítói nem egyszer maguk állapították meg, hogy három dicséretes jelzőt érdemel: Csehszlovákia legjobb adófizetője, legjobb katonája és legjobb modorú polgára.

Hozzátehetjük, hogy a magyar földműves társadalom példásan művelte a földeket és kerteket, s e tekintetben az állam nyugodtan számolhatott vele. A magyar ipari munkásság Csehszlovákiában keresett munkaerő volt, amelyben sohasem csalódott a munkaadó. Ezt a csehek és a szlovákok mindig önként elismerték. A magyar középosztály, amely a politikai

változást a legérzékenyebben viselte, egy helytelenül értelmezett nemzethűséggel önmagának okozta a legtöbb kárt, gondot és bajt, óriási többségében az 1930-as években már felelős, komoly, értékes fiatal értelmiséget adott, olyant, amelynek magyarsága és demokratikus tájékozódása a jövő legjobb záloga volt. Ez a fiatalság, mely a magyarság nagyjai közé őszinte értékeléssel fogadta be kútforrás gyanánt T. G. Masarykot és filozófiáját, bárkinél őszintébb, teljesebb kapcsolatot talált Hus, Komensky, Chelčický, Palacky nemzetével és annak múltjával éppúgy, ahogy nyíltan és becsületesen vallotta a szlovák népről és népi műveltségéről is, hogy az igenis európai, és rokon a miénkkel. Ez a fiatalság nem árulta el sem saját nemzetét, sem a kötelességgel fogadott új hazát: Csehszlovákiát. Pedig ez nem volt könnyű dolog!

Vallásukban és erkölcsükben a csehszlovákiai magyarok mindig szilárdak voltak. Hodž a Milan a köztársaság miniszterelnöke, aki joggal hivatkozhatott arra, hogy ismeri a magyarokat, az 1930-as évek végén megállapította egyszer, hogy Csehszlovákia legkisebb politikai kilengésű rétege a magyarság. S ugyanez a Hodž a mondotta 1938 nyarán, amikor a csehszlovák állam nemzetiségi statutum keretében óhajtotta megadni a kisebbségi magyarságnak a legfőbb nemzetiségi jogokat, hogy ha ezt a magyarok megkapják, ő érzi és tudja, hogy az állam a legbiztosabb pillérét találja meg bennük. A politikában Csehszlovákiának valóban nem sok panasza volt a magyarok ellen!

Mindez akkor kap különös értelmet és színt, ha összehasonlítjuk a németekkel, a szudétanémeteknek a viselkedésével, akik még ráadásul éveken át fontos helyeket is elfoglaltak a prágai kormányban, s akiknek hasonlíthatatlanul több joguk és szabadságuk volt Csehszlovákiában, mint a magyaroknak. De míg a németek rendszeresen és

fokozatosan valóban elárulták az államot, és aknamunkát folytattak ellene, a magyarság zárt tömegei és intelligenciája éppen ellenkezőleg viselkedett: igenelték és támogatták azt, mert mindnyájan igenelték és támogatták a demokráciát mint világnézetet, életformát és a magyarság jövőjét.

Különösen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a munkát, amelyet a kultúrában végeztek. A csehszlovákiai magyar értelmiség és annak alkotó képviselői a húszéves munka révén nemcsak politikai szemszögből, hanem szellemi távlatból is tudták nézni és az egész magyarság előtt hitelesíteni a cseheket és a szlovákokat. Így történt, hogy egy hiányos és egyoldalú cseh és szlovák közkép helyett egy teljesebb és tárgyilagosabb közképet hoztak létre a magyarság két fontos szomszédjáról. A cseh és a szlovák nemzetre érvényes alapszemléletnek ezt az átértékelését jórészt a csehszlovákiai magyar iskolákat és csehszlovák főiskolákat végzett magyar értelmiség végezte, s ez önmagában is annak bizonyítéka, hogy ez a fiatalság nem árulta el azt, ami jót ezekben az intézeteken megtanult. Ez a munka, írók, műfordítók, művészek, tudósok, hírlapírók, pedagógusok és diákok munkája, elvezette a magyar olvasóhoz a cseh és a szlovák szépirodalmat, e két nép művészetét és alkotó művészeit, megismertette a magyarsággal a cseh nemzet történetét és filozófiáját, a szlovák alkotókat és törekvéseiket. Mely kisebbség tette ezt annyi önzetlenséggel, kitartással és elvhűséggel, még akkor is, amikor emiatt Budapestről a nacionalizmus olcsó bérencei és őrvongói árulással, „Masaryk-magyarság”-gal, „Beneš-bérrrel” vádolták meg őket. A csehszlovákiai magyarság valóban híd volt a két nemzet között, és szerepét gáncstalanul és becsületesen töltötte be. A közép-európai megbékélésnek tántoríthatatlan oszlopa volt a szlovákiai magyarság. Ez a hídszerep nem volt újságfrázis, hanem átélt és komoly valóság. A szlovákiai magyar értelmiség joggal és okkal féltette az egész magyarságot és annak közvéleményét az egyoldalú német orientációtól, s minden érvével, minden tapasztalatával, minden művelődéspolitikai gondolatával Pozsonytól Kassáig és Prágában éppúgy, mint más csehszlovákiai városokban küzdött a német tájékozódás ellen, mert abban a magyarság történeti halálának közelségét látta. Ez a fiatalság szinte húsz éven át a magyarszláv orientációt propagálta, mint a magyarság egészséges, ösztönös

tájékozódásának elkerülhetetlen ösvényét. S ezt az ösvényt járhatóvá és elfogadhatóvá a csehszlovákiai magyar újságírás, a csehszlovákiai magyar nevelés, az iskolai és népnevelés tette.

A csehszlovákiai magyarság barátokat, megértő figyelőket, és értékelő olvasókat szerzett a cseheknek és a szlovákoknak. Azt a munkát, amelyet húsz éven át a magyar sajtó Csehszlovákiában végzett, s amelyhez csatlakozott a magyar folyóirat-irodalom mind Magyarországon, mind Erdélyben és Csehszlovákiában, komoly tényezőként kell értékelnie minden tárgyilagos kutatónak. Egyetlen egy nyelven sem jelent meg annyi cseh és szlovák fordítás, mint éppen magyarul. Az a tény, hogy Masaryk, Čapek, Vladislav Vančura, František Halas, Petr Bezruč vagy akár Březina, Mácha magyarul megközelíthető és megismerhető, az, hogy egy Hviezdoslav összetett lírai egyénisége ismeretes a magyar publikum előtt, s egy Krasko, Jesenskij Kukuč in tehetsége hitelesíti a szlovák alkotót a magyar előtt: a csehszlovákiai magyar fordítóknak, szerkesztőknak és kritikusoknak köszönhető.

S e fiatalság cseh és szlovák nyelvismerete vitte széjjel extenzíven is a két nemzet stabilitásának értékét, gyakorlati utat mutatva a szláv tájékozódásra és az együttműködés okos és reális eszközeire.

S ebben a nagy munkában a csehszlovákiai magyarság, a hivatalos utakat mint értelmetlen akadályokat megkerülve közvetlen utat talált a magyarországi magyarság teljes megnyerésére. Nem kétséges, hogy ebben - Ady óta - segítője volt az egész új magyar szellemiség. Bartók Béla hatalmas és teljes szlovák népdalgyűjteménye, amelyet a nagy magyar zeneköltő a Matica Slovenskának adott át kiadásra, kiváló dokumentuma annak az új magyar szellemiségnek, amely őszintén és hátsó gondolat nélkül messzi barátok és azok garanciái helyett a szomszédokban kereste nemzetünk életének megértő külső társait. Bartók útmutatása azóta termékenyen hatott és hat ma is. A szlovák és a cseh népi zenével, népdallal a magyar etnológusok és folklórkutatók egész serege foglalkozik. A szlovák és a cseh muzsika legjobb alkotásainak magyarországi bemutatása a húszas-harmincas években és azóta is a megbecsülésnek egyik legjárhatóbb útja volt, a csehszlovákiai magyarság törekvéseinek megvalósulása.

Midőn 1931-ben Pozsonyban a magyar képzőművészek és kritikusok megalapították a Fórum című képzőművészeti folyóiratot, amely két nyelven jelent meg, elsősorban a szláv (cseh és szlovák) és a magyar képzőművészet kölcsönös ismertetését akarták vele elérni.

S el is érték. Nyolc éven át ez a folyóirat annyi ismertetést és képet hozott a cseh és a szlovák képzőművészetről, mint bármely cseh vagy szlovák művészeti folyóirat. Az új cseh és szlovák piketúrát és szobrászatot magyar kalauzok vitték a közép-európai nyilvánosság elé. Csak át kell lapozni a Fórum évfolyamait!

A magyar tudományos szemlék és irodalmi folyóiratok az egész magyar nyelvterületen állandó figyelemmel kísérték a szlovák és cseh tudományos fejleményeket, nevezetesen a történettudomány, a nyelvészet és irodalomtörténet vonatkozásában. A méltatásokon és bírálatokon túl teret adtak cseh és szlovák tanulmányok magyar fordításai számára is.

Nem hallgathatjuk el, hogy a magyar színészek, hivatásosak és műkedvelők egyaránt, a húsz esztendő folyamán hányszor interpretáltak cseh színműveket, és a mi felvidéki színházi szakembereink hívták fel a budapestiek figyelmét a moderm cseh társadalmi színműre és drámára. Ugyanez volt a rádióban is. Az a magyar műsor, amelyet csehszlovákiai rádió Pozsonyban és Kassán a magyar kisebbség rendelkezésére bocsátott, bőségesen kamatozott a szlovák és a cseh szellemiségnek, de magának az államnak is azzal, hogy a magyar előadók mindig színvonalasan közvetítették a két nemzet szépirodalmi remekműveit, bölcselőinek gondolatait, népének zenéjét és dalait, s szlovák és cseh színműveket és hangjátékokat. A magyarság köréből - Magyarországról is - érkező visszhang volt ennek a munkának a legjobb bizonyítéka.

Ismeretes dolog, hogy a csehszlovák államban, amelyben a németek társadalmi viselkedése és fellépése, modora és észjárása elviselhetetlen légkört teremtett köztük és az uralkodó nemzet között, a magyar kisebbség viszonya mind a csehekhez, mind a szlovákokhoz zavartalanul jó volt. Nem lehet véletlennek tekinteni azt a tényt, hogy a magyarsággal volt a legkevesebb dolga Szlovákiában a csendőrségnek és rendőrségnek! Közismert dolog, hogy a cseh tisztviselői kar zöme kitűnő társadalmi kapcsolatban volt a csallóközi, a kisalföldi, a gömöri, a tiszaháti és a kárpátaljai magyar lakossággal. Még a színmagyar területbe ékelt szlovák és morva telepések iránt sem viselkedett túlságosan ellenségesen a vidék magyarsága, holott ez aztán a legkényesebb próba volt, amelyet fordított viszonylatban aligha állapíthatnánk meg hasonlóan. De a magyar parasztság nyugalma és józansága, reális gondolkodása ezzel is megbékélt! Az a magyar gőg, rátartóság és felsőbbbőségérzés, amelyet a gyűlölet a magyarság egy kis kasztjáról szívesen átruházott az egész nemzetre, nem állott a cseh-szlovák-magyar érintkezés útjába(...)

Az a magyarság, amelynek fiatal értelmisége közvetlen kapcsolatot talált egy Masaryk G. Tamással, aki eztán milliós alapítványt, központi kulturális intézményt adott a szlovákiai magyaroknak, s erkölcsileg, és anyagilag támogatta a sarjadó falukutatást, a szociográfiát, nem frázisként, hanem szívbeli és felelős meggyőződéssel vitte Pozsonyból Budapestre 1930. március 15-én Petőfi Sándor szobrára az összes dunai nemzet színeit viselő szalagokat azon a koszorún, amely jelképesen hirdette a világnak, hogy a demokrácia útját járó szabad és egymást megbecsülő dunai nemzetek összefogása a jobb jövő legbiztosabb záloga. (...) Itt sarjadt ki a sarlósok mozgalma is. Ők vállalták a magyarság megváltozott sorshelyzetét, vállalták a baloldallal kötött szövetséget, közöttük többen a kommunista elkötelezettséget. A sarlósok 1931. évi országos kongresszusát a szlovák Kommunista Poničan nyitotta meg, s a halhatatlan cseh forradalmár, Fučík vitte el oda, a cseh proletáriátus üdvözlését.

Csehszlovákia Kommunista Pártjának 1937-ben Besztercebányán tartott konferenciáján a 128 küldöttből 44 magyar volt!

Nézzük most, hogyan viselkedett a csehszlovákiai magyarság Csehszlovákia kritikus éveiben, 1938 tavaszától 1939 tavaszáig!

A mai cseh és szlovák vád egyik sommás szakasza szerint a csehszlovákiai magyarok szövetkeztek a németekkel, s együtt borították fel Csehszlovákiát. Félénken néha még hozzáteszik, hogy egy harmadik szövetségesük is volt, a Hlinka-féle szlovák néppárt. De az utóbbi vád nem általános. Az ítélet indoklásában azonban élesen rámutatnak a volt csehszlovákiai Egyesült Magyar pártra, mint amely bomlasztó politikájával ezt az államellenes munkát végezte, közvetlen szövetségben lévén az irredenta Magyarországgal. Az árulás eredménye - úgymond - a bécsi döntés és a Felvidék visszacsatolása, azaz Csehszlovákia megcsonkítása volt. Elsősorban: a csehszlovákiai magyarság - mind a magyar pártbeli, mind pedig a szocialista pártokban és az agrárpártban lévő - nem bomlasztotta fel a csehszlovák államot. Sem titkos katonai akciót nem szervezett, sem politikai összeesküvést nem szőtt, sem a sajtó útján vagy egyéb módon Csehszlovákiát nem támadta úgy, hogy az meghaladta volna a jogos önvédelem kritikáját. Senki sem tagadhatja a magyar irredentizmust és Magyarországnak a trianoni békekötés revíziójáért kifejtett erőfeszítéseit. Ezt azonban a csehek is megtették volna, s a szlovákok 1938 után szintén „megcsonkítás”-ról beszéltek, átvéve a magyar irredentizmus szó használatát, holott a bécsi döntés visszajuttatta terület kétségkívül majdnem színtiszta magyar lakosságú terület volt.

Csehszlovákiát nem keletről, hanem nyugat felől hozták sorsosztó válságba és megsemmisülésbe! Nem a magyarok, hanem a németek! Ők tevékeny segítőtársakat találtak maguknak Csehországban a szudétanémetek között és Szlovákiában a szlovákok között. Hitler a szudéta-kérdés heves fölvetésével 1938-ban valóságos csehszlovák pszichózist teremtett Közép-Európában. A döntő pillanatban a szövetségesek, akik szerződéseken szavatolták Csehszlovákia határait, faképnél hagyták Csehszlovákiát, kivéve a Szovjetuniót,

amelynek segítségét azonban a csehek nem merték igénybe venni. Az általános mozgósítást elrendelő Csehszlovákia puskalövés nélkül egyezett bele a német diktátumba 1938 szeptemberében! Ami aztán 1939. március 15-én történt - a teljes megszállás és Hitler protektorátusa Csehország felett - logikus következménye volt az előjátéknak.

Elvárni, hogy ebben a helyzetben, amidőn saját alkotó nemzetei, pártjai, szövetségesei és velük az európai közvélemény cserbenhagyta az eredeti Csehszlovákiát, éppen a magyar kisebbség védje meg azt, politikai Tartuffökre jellemző utólagos póz, amelynek komolyságát őszintén kétségbe kell vonnunk.

Magyarország abban az időpontban jelentkezett a magyarlakta területekért, amikor Csehszlovákia már felbomlott, akkor, amikor ezeket az autonóm szlovák kormány vette át 1938 októberének első napjaiban. A komáromi tárgyalóasztalnál a magyarok Tisó Józseffel és Ďurčánskyval ültek szemben. S Bécsben, a döntéskor, Szlovákiát már a németek védték a magyar követelésekkel szemben, a németek, von Ribbentropék! Ezt sem szabad elfelejteni!

Kétségtelen, hogy az Egyesült Magyar Párt, főként Jaross Andor révén, bizonyos kooperációt teremtett a válságos hónapokban Hlinka szlovák néppártjával és Henlein szudétanémet pártjával. De álljon itt tanúbizonyságként e kényes ponton is az, amit Karl H. Frank vallott prágai tárgyalásán, s amit a cseh napilapok is ismertettek. Frank, aki akkor Henlein helyettese volt, elmondta, hogy személyesen kellett Budapestre mennie, és felszólítania a magyar kormányt, utasítsa Jarost és főképp Esterházyt a szudétanémetekkel való együttműködésre. Így kívánja ezt Hitler. Ez az együttműködés tehát ad hoc-szerű volt, s diktátum által jött létre, melybe Jaross Andor szerencsétlen pátosza vonszolta bele a magyarságot. Igazságot tisztelünk vele, ha megállapítjuk, hogy a másik pártvezér, Esterházy János nem volt a német kooperáció feltétlen híve, sőt tartózkodott tőle. Ismeretes, hogy Esterházy volt az, aki keresztülvitte, hogy Beneš Eduárd dr. elnökké választásakor az Egyesült Magyar Párt képviselői és szenátorai az új elnökre adják le szavazatukat, Jaross csak fogcsikorgatva volt szolidáris.

A párt vezeterei közt sem volt egység e tekintetben, még kevésbé volt meg ez a magyar tömegekben. Megtévesztő állítás volna részünkről, ha azt mondanánk, hogy a csehszlovákiai magyarok ellenszenvvel fogadták a visszacsatolás hírért. Lélektani abszurdum volna illet elhinni, megtévesztés volna illet állítani. Pláne akkor, amikor az az állam, amelyből távozott, széthullóban volt. A Felvidék nem a demokratikus Csehszlovák Köztársaságból került vissza 1938 novemberében, hanem a Tiso-féle autonóm Szlovákiából, amelynek határállomásán már fasiszta köszöntéssel fogadták az átutazó magyart az új szlovák hatóságok! Ez pedig lényegi különbség! A magyar tömegek, a Csallóköztől Beregszászig, ellenszenvvel fogadták a gárdista uralmat, a szlovák fasizmus nyílt fellépését. Lélekben mindenki inkább hajlott át Magyarországra, amely akkor még igen messze volt Szálasi nyilaskeresztjétől, ha nem is volt kétséges Horthy rezsimjének regresszív mivolta. Tisótól és Karmasin német protektorátusától menekült a szlovákiai magyar, nem pedig Beneš vagy Masaryk demokráciájából! S ezt a demokráciát a szlovákiai magyar nem is gyalázta meg, ezt a munkát mások végezték el.

Tény az, hogy a csehszlovákiai magyarság a Csehszlovák Köztársaság fennállásáig, tehát Münchenig, vagy még pontosabban a zsolnai döntésig, 1938. október 6-ig, nem avatkozott bele rontó kézzel az állam gépezetébe. Midőn Henleinék, akik rútol visszaéltek Masaryk nagy bizalmával, már fegyveresen szervezkedtek, s minden eszközzel piszkálták a tüzet, a magyarság rendületlen törvénytisztelettel végezte mindennapi munkáját és állampolgári kötelességét. Amikor 1938 májusában az első részleges mozgósításkor, a német tartalékosok és a szlovák autonomisták úgy viselkedtek, ahogyan ismeretes, a magyar katonák bevonultak a csehszlovák hadseregbe, s végezték a kötelességüket. És 1938 szeptemberében, az általános mozgósításkor, a magyar tartalékosok ezrei példás fegyelmezettséggel, esküjükhöz híven vonultak be, s öltötték magukra a csehszlovák mundért. S esküjükhöz hívek maradtak akkor is, amikor kényes feladatokat hárított rájuk a parancs. Erről maguk a vezénylő cseh tisztek

nyilatkoztak később őszinte elismeréssel. Csak a németekével kell összehasonlítani ezt a magyar magatartást, hogy kitűnjön az igazság, ki árulta el Csehszlovákiát belülről! Csak a szlovák Hlinka-tömegeket kell 1938 tavaszától októberig minden megnyilatkozásukkal, minden szavukkal, írásművükkel emlékeztetni a nemrégmúltra, hogy kiderüljön az igazság!

1938 május 2-a és 4-e között a jubiláris ünnepek keretében megtartották Prágában az országos népművelési kongresszust. Arra a németek már el sem mentek, de a negyventagú magyar delegáció nemcsak lojalitási nyilatkozatot tett ott, hanem a munkában, a tervek kidolgozásában is tevékenyen részt vett. És midőn Csehszlovákiát már körünyaldosták a náciizmus lángnyelvei, s egyéni tisztaság és bátorság kellett ahhoz, hogy az írástudó a demokrácia és Csehszlovákia ügye mellett pozitív nyilatkozatot tegyen, kik tették ezt meg? A csehszlovákiai magyar írók! Csak el kell olvasni 1938 nyári hónapjainak magyar újságszámait, hogy szembeűnjön az igazság! Ki bújt meg akkor? Ki félt? Ki nem mert szólni, amikor már Bécsben volt Hitler, s a szudéta-vidéken dörögtek Henlein szabadcsapatainak pisztolyai? Nem a magyar, nem a szlovákiai magyar! Mi akkor idéztük átlátszó irányzatossággal a magyar szabadsághősöket, mi akkor ismételtük Ady, Babits, Vörösmarty, Petőfi nagy ígét a nemzet szabadságáról és a tirannizmus ellen, amikor a mai felelősségre-vonóknak nem volt szavuk saját államuk elvi és világnézeti alapjainak megvédésére és igazolására. Csehszlovákia elleni magyar tüntetések nem voltak. Ami helyi tüntetés akadt, az már 1938. október 6-a után zajlott le, Csehszlovákia felbomlása után, az autonóm Szlovákia napjaiban, pontosan a komáromi tárgyalások és a bécsi döntés közti időszakban.

De a németekkel való társulásért akkor sem tüntetett senki. Pedig voltak a magyarság soraiban is, főképp a középosztály tagjai között, akik izgultak akkor, amikor Hitlert Bécsben Lohengrinként fogadták. Akadtak botor, hiszékeny magyarok Szlovákiában is, akik azt hitték néhány hónapig 1938 őszén, hogy ez a piacbekurjongató Lohengrin fogja visszaállítani Szent István birodalmát. Ebből a könnyű magyar álomból hamar kijózanította őket az első bécsi döntés. Aki még ezután is ebből a rétegből magyarként németbarát maradt, az vagy önző zsákmányleső volt, vagy hülye. Néha a két típus egyesült. Ez az egyesülés produkálta a szlovákiai magyar náciikat, akik azonban csak három hónappal Pozsony felszabadulása előtt tudták kibontani, akkor is csupán az SS-legények segítségével, a nyilas zászlót. A szlovákiai magyarság úgyszólván töretlenül kitartott demokratikus meggyőződése, humanisztikus szemlélete, keresztényi magatartása mellett, s nem bírta befogadni a horogkereszt szellemét és erkölcsét akár német, akár szlovák, akár magyar kiadásban kapta. Hat éven át Szlovákiában egy mozdulatból is tudni lehetett, ki a magyar. Tudniillik a köszöntésből. A magyarok nem éltek a hitleri karlendítéssel sem 1938-ban, sem 1939-ben, még kevésbé a háború alatt, akármennyire is rendeletben adták ki Mach Sándorék és minden szlovák központi hivatal, iskola, intézmény és ünnepség az erre a köszöntési módra kötelező parancsot. Szlovákiában, Pozsonyban, a német érdekek ütközőpontján pontosan látni lehetett, mennyi őszinteség van a náci németek szövetségében és odanyújtott jobbában.

Amikor a németek által szétvert Csehszlovákiában, abban a zűrzavarban, amelyben Tiso és Karmasin szolidaritása volt az egyetlen fix pont, felhangzott az elkíváncozó magyarok ajkáról Kölcsey fohásza. Akadtak ilyen esetek, de ez akkor nem irányult és nem irányulhatott a Csehszlovák Köztársaság ellen, hiszen az már nem létezett. Ez a magyar himnuszéneklés a jobb hazát kívánta ahelyett, amely Szlovákiában várta őt, és a visszatérteket később Horthy Magyarországon is. A felborult demokratikus Csehszlovákiából, amelyet a német csizma döntött porba, a magyarság egy diktátum alapján osztatott ketté: nagyobbik része Magyarországra, kisebbikje Szlovákiába került.

Amikor a németek és a lengyelek már elvették azokat a területeket Csehszlovákiából, amelyek sohase tartoztak sem Németországhoz, sem Lengyelországhoz, a bécsi döntőbíráskodás alapján a magyarok csak az ezer éven át hozzájuk tartozó részből vettek el

egy darabot. Ez mégis lényegi különbség! Azt mondhatja valaki, hogy ezt is két fasiszta nagyhatalom döntése révén kapták, jutalomként vagy hogy lekötelezzék őket. Képtelenség volt nem elfogadni azt a döntést, amely München függvénye volt, tehát közvetve a négy nagyhatalom akarata! Az is nyilvánvaló, hogy ha Magyarország akkor a Felvidéket Szlovákiának hagyja, egy totálisan fasiszta kormányzatra bízta volna azt. Nem lehet őszinte antifasiszta érv az, amely Tisóékra és Tukaékra bízta volna 1938 szeptembere után is Csehszlovákia egész magyarságát! Hiszen ha a második Csehszlovákia formálisan létezett is, a Morván innen Tiso, Tuka, és Mach kezében volt a hatalom. Egyébként tény, hogy a döntést maga Csehszlovákia kérte, s abba már eleve is beleegyezett. A magyarságot ezért felelősségre vonni nem lehet!

Kétségtelen, hogy amikor választani kellett a fasizálódó Szlovákia és az ugyan reakciós, de a liberális demokrácia bizonyos jegyeit még viselő Magyarország között, a magyar választás már csak lelki okoknál fogva is a magyar nemzetet tömörítő országra eshetett. Innen volt az akkori hangulatban fogant „Mindent vissza!” kiáltás is. Túlzás ezt a mondatot úgy értelmezni, mintha ez a csehszlovák állam és demokráciája ellen irányult volna, vagy annak a jerichói szava volt. A „Mindent vissza!” a szlovákiai magyar tömeghangulatnak néhány hétig tartó jelszava volt csupán, midőn a csehszlovák felbomlás káoszából és a német mesterkedésekből a régi Magyarország igézete tűnt fel a vidékek felett, s a magyar irredenta - egy gyorsan múló időre - hatásos kereteket kapott. Csak egy dőre lélek s képtelen észjárású politikus képzelheti el, hogy a csehszlovák felbomlás után, a müncheni döntés, a szudéta-vidék és a lengyelek elragadta területek elcsatolása után, a Tisóékat uralomra juttató zsolnai döntés után, Európa akkori - Csehszlovákiát általánosságban elejtő - hangulatában egy majdnem egymilliónyi magyarság itt, a Duna mellett, közvetlen egységben és összefüggésben Magyarországgal azt kiáltta: „Éljen Tiso, éljen Tuka, na strázs, gárdisták!” Mert egyebet akkor már nem lehetett szabadon kiáltani. Hát így maradtak meg a magyarok a „Mindent visszánál”. Talán csak nem ettől a piaci magyar tömegtől kell utóbb kívánni, hogy éltesse azt a Csehszlovákiát, amely már a múlté volt s reprezentánsai csöndes külföldi száműzöttek?

De mindezt végiggondolva és őszintén feltárva meg kell mondanunk, hogy senki a gondolkodó és reprezentáns magyarságból, senki a népből nem gondolt ekkor, még kevésbé azután, kárörömmel Csehszlovákiára s annak szenvedő nyugati részére, amely közvetlenül került német igába. Mi, akik láttuk a bukás és bukztatás részleteit, s az árulás hosszú előkészítését, a szlovák-német szövetség szövögetését, jól láttuk, hogy itt egy gondolat megbukztatásáról van szó, amellyel állt és bukott ez az állam. A demokrácia bukását kellett előbb Hitleréknek előkészíteniük, hogy az elvvel együtt elbukassák a testet is, az államot. A magyar volt talán az egyetlen, aki a legkevésbé felelős Csehszlovákia bukásáért, amely árnyékot vet magukra az államfenntartókra is, aki a demokráciát siratta, és aki a magyar kisebbség demokratikus fejlődésének elvágását, a Duna-táj szabadságának és egyéniségének teljes megtöretését is látta a hódító, brutális horogkereszt árnyékában. A magyar kisembernek Csehszlovákiától való búcsúja nemcsak az olcsó Batya-cipőtől, a standard ruháktól, a szociális gondozástól való búcsú volt, hanem a demokráciától is, amelyet immár vérébe vett, gyermekei észjárásává, mozdulatává, életkeretének egyensúlyává nevelt. Nem tudjuk, hogyan váltak el Csehszlovákia szláv lakói Masaryk és Beneš köztársaságától, de bizonyítani tudjuk, hogy a magyar kisebbség reprezentánsai így írtak akkor a hivatalos magyar irredenta, a német hódítás, a szlovák árulás, a cseh lapulás és az általános zűrzavar, menekülés, ijedelem és háborús pánik kellős közepén: „Itt, a Kárpátok alatt, nem lesz addig boldog, kiegyensúlyozott élet, amíg a népek fölérendeltségben és alárendeltségben élnek egymással, s amíg meg nem találják a mellérendeltség igazságos és becsületes életformáját.

Ebből az alapelvből következik, hogy ez az életforma csak a demokrácia lehet. Ehhez a magyarságnak, mint kis népnek, ha méltó módon akar boldogulni és érvényesülni a közép-európai térben, végfogytig ragaszkodni kell. Még akkor is, ha talán a história futó pillanataira

más hatalmi koncepciók kedvezőbb esélyekkel kecsegtetik. Ezeréves, magabízó, belső erejét ismerő és küldetését tudó nemzet sohasem építhet efemer értékű konjunktúrára, legkevesbé akkor, ha önlétét dobhatja kockára vele. Mi, a magyar nemzetnek itt, a Kárpátok alatt élő része, húsz esztendő alatt megtanultuk, hogy a demokrácia számunkra nem politikai divat, hanem a megmaradás és megtartás kérdése.” (Dzurányi László, Magyar Újság, 1938. június 5.)

„Hol a helye a magyarságnak: a demokrácia vagy az antidemokrácia oldalán-e? A szociális igazságért szálljon síkra vagy ellene? Küzdjön-e avagy ne küzdjön Bécs, Berlin Duna-tájt lenyelő szándéka ellen, és küzdjön-e vagy ne küzdjön a Duna-táj népeinek függetlenségével együtt a magyar függetlenségért is a germán étvágy és a germán vezetők ellen: Isten a tanúnk, tisztán és világosan így érezzük Petőfi feleletét: A népnek és a népért! A demokráciáért és a szociális igazságért! A duna-völgyi népek és a magyar nép függetlenségéért!” (Győry Dezső, Magyar Újság, 1938. augusztus 14.)

„A cseh nép nagyjait szólítom elő. Nyílt arcukat látom, s újra hallom baráti hangjukat. Jogokat kértünk számon, amikor szemközt állottunk velük, s feleletük nemcsak elégtételt adott, hanem barátságra is kötelezett. Ellenfelekként fordultunk hozzájuk, s népi öntudatunk mesterei lettek. A tanítvány hűségével gondolok most Rádl Emanuelre, a prágai cseh egyetemi tanárra, aki romantikus ifjúsági mozgalmainknak a reális kisebbségvédelemből oly alapos leckét adott. Könyve jelent meg a cseh-német viszony igazságos rendezéséről, s mi levélben vontuk felelősségre, miért nem vall színt a megoldatlan magyar kisebbségi kérdésekben is? Azonnal válaszolt. Közölte, hogy a cseh haladó közvélemény s ő maga is teljesen tájékozatlan a szlovákiai magyarság sérelmei és követelései felől. Ebben elsősorban a magyarság a hibás. Miért nem küzd nyíltan és erélyesen nemzeti és emberi jogaiért? Ha a kisebbségi magyarság minden törvényes lehetőséget felhasználna az érvényesülésre, s azt sem mulasztja el, hogy panaszait és szándékait cseh nyelven is nyilvánosságra hozza, odaadó barátokra és segítőtársakra talál a cseh oldalon is. A demokrácia bölcséleti tisztasága sugárzott ebből a levélből. Nyílt szervezkedésre, reális harcra bátorított, s kisebbségi követeléseinknek olyan egyetemes erkölcsi jelentőséget adott, amely nemzeti különbség nélkül minden haladó gondolkozású embert a mi elismerésünkre és támogatásunkra kötelezett. Meghitt beszélgetések támadnak most fel bennem. A legszebb talán az volt, amikor a prágai Kék Csillag vendéglőben a mi Móricz Zsigmondunkkal hoztam össze a csehek Rádl Emanueljét.

Masaryk Tamáshoz is a kisebbségi panasz vitt el... A sarlós mozgalom vezetői közül hárman kihallgatásra jelentkeztünk a köztársasági elnöknél. Ott ültünk körülötte a prágai várban, kitergettük nyíltan nemzeti terveinket, s bár leszögeztük, hogy szűkebb kisebbségi törekvéseinken túl a dunai nemzetek egyenrangúságon alapuló egyetemes szövetségét kívánjuk előmozdítani, tanácsait s megértését kívántuk magyar népi kezdeményezéseinkhez. Finom kezére emlékszem: kis aranyceruzát vet elő, s bejegyezte noteszébe egy szlovák egyesület nevét, melynek szlávósító törekvéseit éppen felpanaszoltuk.

Hol szlovákul, hol németül folyt a beszélgetés. Az ősz úr türelmesen meghallgatott mindent, s tanáros részletezéssel válaszolt. Jókedvű volt és derűlátó. Mindmáig úgy hiszem, örült az egyenes magyar beszédnek, s demokratikus tervezeteinkben saját maga történelmi igazolását látta. Ötletei támadtak, színes képeket rajzolt fel maga is, logikus okfejtéssel továbbszötte fejtegetéseinket. Olyasmit ajánlott, hogy a szlovákiai magyarság teremtsen magának kultúrgócponthoz valamelyik kisebbségi magyar városban, ott fejlessze ki felsőbb szellemi intézményeit, melyeket semmiképpen sem pótolhatnak a köztársaság cseh, szlovák és német fővárosi kultúrszervezetei. Az új magyar nemzedék történelmi hivatásáról beszélt, mindannyiunk feladatairól, akik már a népek új viszonylatai közt nőttünk fel, reális érzékkel ítéljük meg nemzeti lehetőségeinket, s így nemcsak saját népünkért tudunk felelősek lenni, hanem a köztársaság többi nemzetének bizalmát is megszerezhetjük. Kétszer is benyitott

valaki tisztelettel, s újabb vendégekre figyelmeztette az elnököt, de Masaryk Tamás most tanár volt, s a három magyar diák közt felejtkezett... Most is hallom szavát: „Bárcsak magyar miniszterünk is volna, aki a kormányban önökért szavatol, s a magyarság előtt a köztársaság tiszta szándékairól tud biztosítékot adni! Akkor meglepett az államférfi közvetlensége. Ma már tudom, hogy Masaryk Tamás a hivatalosság görcsös merevségén túl a jövő szükségleteire próbálta építeni realizmusát.

A német hódítás közös veszélyében idézem Prágát s demokratikus magyar öntudatra ébredésünk prágai diákemlékeit. Most tudom: milyen mélyen belém rögződött ott minden szó, minden kép, gondolat és mozdulat. Kiáltanék! Akikkel a kisebbségi követelésekért ellenfélként állottam szemben, fogadják innen, a demokrata tanítvány üdvözetét. Bárcsak megtalálnák most egymást a szabadság; egyenlőség és testvériség szellemében nemzeti történelmeink! Mielőtt szétverné népi haladásunk közös elvét idegen uszítás és faji téboly.” (Balogh Edgár: *Íratlan történelem*. 1939, 99-102.)

S tanúként álljon itt még a vers is, az írásbeli kifejezésnek legfelsőbb kategóriája:

Most, midőn idők teljeseznek,
s nagyok vacognak, mint a nyúl,
s Vereckénél már másmód pirkad,
s a Lajtán másképp alkonyul,
s komoly próféciák betöltén
romba dől álság s babona;
s egy nép sorsdöntő lázig ér el;
s látnoka mindegy-mindenével
riasztja a história;

most, hogy új dühök veszett nyála
marja a föld csapágyait;
s kígyóvérrel, zsványvelővel
kenik az aljak vágyait;
s sodor a bomlás
gázzal telt, történelmi szél,
s bátorság békéről az ének
igazáért minden szegénynek,
az Úgy bukhat, az Eszme él;

most: hogy a gáton férfi s jelkép,
álld a sarat, a tusz te vagy,
magam, de tán magad a nemzet,
ember - magyar ne hagyd.
Hívd néped s esküttesd: ha látja
a fõrgetegnek elejét,
Isten segíts, nem fél, fütüli,
helyt áll, túri, csak épp betúri
ihaj, süvege tetejét.

(Gyõry Dezsõ: *Emberi hang*
Pozsony, 1939 karácsonya)